

УДК [94(476):26-784]“1920/1939”

**САЦЫЯЛЬНА-ПОБЫТАВЫЯ ўМОВЫ ДЗЕЙНАСЦІ РАБІНАЎ І РЭЗНІКАЎ
У БЕЛАРУСКОЙ ССР У 1920-я – 1930-я гг.**

канд. гіст. навук К.Р. КАРПЕКІН
(*Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці*)
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8054-3122>

Даследаванне прысвечана сацыяльна-побытавым умовам дзейнасці рабінаў і рэзнікаў у Беларускай ССР у 1920-я – 1930-я гг. У якасці крыніцазнаўчай базы выкарыстаны дакументы Дзяржаўнага архіва Віцебскай вобласці, Дзяржаўнага архіва Мінскай вобласці, Дзяржаўнага архіва грамадскіх аб'яднанняў Магілёўскай вобласці, Занальнага Дзяржаўнага архіва ў г. Оршы, Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь.

Вывучаныя архіўныя матэрыялы сведчаць пра тое, што на працягу 1920-х – 1930-х гг. сацыяльна-побытавыя ўмовы дзейнасці рабінаў і рэзнікаў у БССР былі дастаткова складанымі. У цэлым іх можна ахарактарызаваць узростаннем адмоўных тэндэнцый, звязаных са скарачэннем колькасці рэлігійных служыцеляў і не менш імклівай ліквідацыяй абшчын. Выкананне абавязкаў рабінамі і рэзнікамі ўскладнялася ўзроставымі фактарам: найбольш шматлікай узроставай групай з'яўляліся асобы, старэйшыя за 50 гадоў. Матэрыяльным даход рэлігійных служыцеляў, як правіла, быў невысокім, і асноўная яго частка затрачвалася на ўтрыманне дома і сям'і, без магчымасці зрабіць якіясьці назапашванні. Улічваючы дадзеныя ўмовы, узмоцненыя савецкай антырэлігійнай палітыкай, цалкам заканамерным з'яўляецца працэс паступовага аслаблення пераемнасці ў дадзенай прафесіі: дзеці рабінаў і рэзнікаў імкнуліся атрымаць свецкую адукацыю і перасяліцца з мястэчак.

Ключавыя словы: *Беларуская ССР, дынастыя, жыллёвыя ўмовы, матэрыяльныя даходы, падаткі, рабін, рэзнік, сям'я, сацыяльна-побытавыя ўмовы.*

Уводзіны. У 1920-я – 1930-я гг., нягледзячы на антырэлігійную палітыку савецкага ўрада, пэўная частка яўрэйскага насельніцтва працягвала прытрымлівацца рэлігійных абрадаў і традыцый. Такая сітуацыя ў значнай ступені была характэрна і для Беларускай ССР, насельніцтва якой да 1925 г. амаль на 11% складалася з яўрэяў. У асяроддзі прыхільнікаў рэлігійных традыцый натуральным з'яўлялася наяўнасць пэўнай групы, прадстаўнікі якой нясуць адказнасць за правільнасць выканання дадзеных традыцый, і для яўрэйскай рэлігійнай супольнасці такімі варта лічыць рабінаў і рэзнікаў (шойхетаў).

Праблема прававога становішча лідараў іўдзейскіх абшчын ва ўмовах савецкай атэістычнай прапаганды і рэпрэсіўнай палітыкі прааналізавана дастаткова падрабязна [1; 2]. Акрамя таго, гісторыкамі вывучаны біяграфіі найбольш выбітных рабінаў, асноўныя накірункі іх дзейнасці па абароне інтарэсаў рэлігійных абшчын [3; 4].

У 1920-я – 1930-я гг. значныя намаганні рабінаў і рэзнікаў былі скіраваны супраць такіх антырэлігійных мерапрыемстваў савецкай улады, як канфіскацыя каштоўнасцей з малітоўных будынкаў, закрыццё хедараў і ешыў, барацьба з рэлігійнымі традыцыямі. Такая грамадская і рэлігійная дзейнасць з'яўляецца знешнім, бачным аспектам іх жыцця. У той жа час ступень грамадскай актыўнасці ў пэўнай ступені залежыць ад сацыяльна-побытавых умоў існавання. Аналізу згаданай праблемы і прысвечана дадзенае даследаванне. У сваю чаргу для комплекснага аналізу побыту рабінаў і рэзнікаў Беларускай ССР у 1920-я – 1930-я гг. неабходна ахарактарызаваць колькасны і ўзроставы склад вывучаемай сацыяльнай групы, вывучыць памер і склад сямей рабінаў і рэзнікаў, жыллёвыя ўмовы іх існавання, памеры матэрыяльных даходаў і затрат, а таксама выявіць асаблівасці працэсу адмаўлення рэлігійных служыцеляў ад сваіх абавязкаў.

Асноўная частка. Адным з паказчыкаў, з дапамогай якога варта ахарактарызаваць побыт рабінаў і рэзнікаў, з'яўляецца іх колькасць, паколькі менавіта ад яе залежала, якую тэрыторыю яны павінны былі ахапіць сваёй дзейнасцю. У некаторых выпадках скарачэнне ліку рэлігійных служыцеляў прыводзіла да росту і запатрабаванасці, у іншых выпадках наяўнасць дастаткова вялікай колькасці (у прыватнасці, рэзнікаў) прыводзіла да канкурэнцыі паміж імі. Неабходна адзначыць, што перыяд 1920-х – 1930-х гг. ахарактарызаваўся мадэрнізацыяй грамадскай свядомасці, якая праявілася ў разнастайных адносінах яўрэйскага насельніцтва да рэлігійных традыцый. Частка яўрэяў ўспрыняла атэістычныя каштоўнасці, другая частка захавала прыхільнасць да іўдаізму, а таксама сфарміраваўся пэўны слой насельніцтва з дваістай пазіцыяй [5, с. 267–268]. Указаны працэс аказваў непасрэдны ўплыў на змяненне попыту на паслугі рабінаў і рэзнікаў з боку яўрэяў.

Напярэдадні Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. на тэрыторыі беларускіх губерняў налічвалася 271 рабін [6, арк. 253], звестак жа пра колькасць рэзнікаў не выяўлена. Згодна з вынікамі перапісу насельніцтва 1926 г., у БССР мелася 196 рабінаў [7, с. 191]. З улікам таго, што беларускія губерні Расійскай імперыі па сваёй плошчы значна пераўзыходзілі БССР у межах 1926 г., згаданыя паказчыкі не варта трактаваць, як рэзкае скарачэнне колькасці рабінаў. Вызначыць колькасць яўрэйскіх рэлігійных служыцеляў у канкрэтных населеных пунктах магчыма на падставе рэгістрацыйных спісаў абшчын, а таксама з дапамогай спісаў асоб, пазбаўленых выбарчых правоў. На працягу 1920-х гг. значная колькасць рэлігійных служыцеляў мелася ў Мінску: у лютым 1927 г. у сталіцы БССР было 28 рабінаў і 13 рэзнікаў [8, арк. 2–12]. Неабходна заўважыць, што Мінск з'яўляўся адзіным беларускім

горадам з такой колькасцю рэлігійных служыцеляў. Як правіла, у акруговых цэнтрах налічвалася ад 3 да 5 рабінаў і да 10 рэзнікаў. У пераважнай жа большасці гарадоў і мястэчак БССР у гэты перыяд меліся 1–2 рабіны і ад 1 да 5 рэзнікаў [9, арк. 7, 94, 95, 137; 10, арк. 122адв.; 11, арк. 46; 12, с. 32–34; 13, арк. бадв., 29–30]. Такім чынам, можна меркаваць, што чым буйней быў населены пункт, тым большая колькасць вернікаў карысталася паслугамі аднаго рэлігійнага служыцеля, тым больш часу ён павінен быў аддаваць духоўнай працы з абшчынай.

На працягу даследуемага перыяду нагрузка на рабінаў і рэзнікаў пастаянна ўзрастала, што з’яўлялася прамым наступствам скарачэння іх колькасці. Апошнія ў сваю чаргу было абумоўлена савецкай антырэлігійнай палітыкай і адмаўленнем ад сваіх рэлігійных абавязкаў часткі рабінаў і рэзнікаў. У канцы 1920-х – 1930-я гг. адзін рэлігійны служыцель нярэдка сумяшчаў дзве пасады, абслугоўваў некалькі мястэчак у межах раёна. Пры гэтым ён быў вымушаны траціць час на пераезды, што таксама не лепшым чынам адбівалася на ажыццяўленні духоўных абавязкаў [14, арк. 150–151]. Да 1939 г. агульны лік яўрэйскіх рэлігійных служыцеляў у БССР скараціўся да 58 чал. [7, с. 191]. Гэта азначала ўзмацненне складанасцей у сферы аказання рэлігійных паслуг веруючаму насельніцтву, паколькі яўрэі працягвалі пражываць у кожным горадзе і мястэчку рэспублікі, і пэўная іх частка ў кожным населеным пункце захавала прыхільнасць да ўдаізму. На канкурэнцыю ў асяроддзі рэлігійных служыцеляў аказвалі ўздзеянне і эканамічныя фактары. З пункту погляду шойхетаў найбольш спрыяльным перыядам з’яўляўся пачатак 1920-х гг., калі распаўсюджанай практыкай была занятасць рэзнікаў на дзяржаўных скатабойнях, адпаведна яны маглі прымаць заказы як ад кааператывных таварыстваў, так і ад яўрэйскіх абшчын. На такіх скатабойнях маглі адначасова працаваць і мяснікі, якія не мелі ніякіх адносін да рэлігіі, і група рэзнікаў.

З 1923 г. заробкі гарадскіх шойхетаў у БССР зменшыліся праз тое, што гандляры мясам, якія займаліся адпраўкай прадукцыі ў такія буйныя гарады, як Петраград, сталі ажыццяўляць забой у месцах куплі жывёлы (галоўным чынам – у невялікіх мястэчках, якія з’яўляліся чыгуначнымі станцыямі) [15, арк. 4]. З 1926 г. у аднолькава ўшчэмленым становішчы апынуліся як гарадскія, так і месцічковыя рэзнікі: ім было забаронена займацца рэзкай “казёнага тавару”, іншымі словамі, цяпер сфера іх дзейнасці значна звужалася і распаўсюджвалася толькі на абслугоўванне прыватных асоб [16, арк. 14]. У такіх умовах сітуацыя пагаршалася ў сувязі з наяўнасцю канкурэнцыі: у прыватнасці, у 1928 г. на Мінскай гарадской бойні адначасова працавала 6 рэзнікаў [17, арк. 42].

У сувязі з пазначанымі абставінамі ў 1920-я – 1930-я гг. аб’ёмы працы размяркоўваліся нераўнамерна. Напрыклад, аднаму з віцебскіх рэзнікаў за 6 месяцаў 1926 г. было прыведзена на забой 111 галоў дробнай і буйной жывёлы [18, арк. 11], гэта значыць ён быў заняты далёка не кожны дзень. У той жа час у сярэдзіне 1920-х гг. некаторыя рэзнікі, якія працавалі ў пары, на працягу тыдня забівалі каля 35 кароў паводле заказаў дзяржаўных прадпрыемстваў, і больш за 35 – паводле заказаў прыватных асоб [15, арк. 4, 19], гэта значыць кожны з іх у сярэднім штодня забіваў каля 5 жывёлін. Пры скарачэнні забой буйной рагатай жывёлы шойхеты вымушаны былі займацца пераважна рэзкай курэй, якая асабліва зімой уяўляла сабой нязначныя аб’ёмы працы (ад 10 да 25 птушак у тыдзень на аднаго рэзніка) [19, арк. 7].

Яшчэ адным фактарам, які ўплывае на актыўнасць і інтэнсіўнасць дзейнасці асобы, з’яўляецца ўзрост. У многім ад узросту залежыць здароўе чалавека, а ад яго ў сваю чаргу – і здольнасць да актыўнай працы. Паколькі большасць выяўленых архіўных дакументаў, якія дазваляюць меркаваць пра ўзрост рабінаў і рэзнікаў, адносіцца да сярэдзіны 1920-х гг., мэтазгодна прывесці статыстычныя дадзеныя менавіта за гэты перыяд, а менавіта – за 1926 г. Звестак пра рабінаў, маладзейшых за 40 гадоў, не выяўлена, рабіны ва ўзросце ад 40 да 49 гадоў складалі 20% ад агульнай колькасці, ад 50 да 59 гадоў – 40%, ад 60 да 69 – 20%, старэйшыя за 70 гадоў – таксама 20%. У адрозненне ад такой катэгорыі яўрэйскіх рэлігійных служыцеляў, як рабіны, у асяроддзі рэзнікаў былі асобы больш маладога ўзросту. У прыватнасці, у тым жа 1926 г. шойхеты ва ўзросце ад 30 да 39 гадоў складалі каля 11%, ва ўзросце ад 40 да 49 гадоў – 16%, ад 50 да 59 гадоў – 31%, ад 60 да 69 гадоў – таксама 31%, старэйшыя за 70 гадоў – 11%. Такім чынам, узростава катэгорыя ад 50 да 59 гадоў таксама ўваходзіла ў лік найбольш шматлікіх. Варта адзначыць, што згодна з вынікамі перапісу насельніцтва 1926 г., у БССР яўрэі ва ўзросце 30–39 гадоў складалі 11% ад усёй колькасці яўрэйскага насельніцтва, 40–49 – таксама 11%, 50–59 гадоў – 7%, 60–69 гадоў – 6%, а 70–79 гадоў – 2% [20, с. 66, 68]. З дадзеных паказчыкаў бачна, што больш сталыя ўзроставаыя групы складалі меншую долю ў агульнай колькасці яўрэйскага насельніцтва. Таксама параўнанне ўзросту рэлігійных служыцеляў з агульнай узроставай структурай яўрэйскага насельніцтва Беларускай ССР дазваляе зрабіць выснову пра тое, што перавагу рэлігійнай дзейнасці аддавалі, як правіла, прадстаўнікі больш сталага ўзросту, а моладзь імкнулася атрымаць іншую прафесію.

Акрамя выканання сваіх рэлігійных абавязкаў і абароны інтарэсаў абшчыны рабіны і рэзнікі павінны былі клапаціцца пра свае ўласныя сем’і. Каля 20% сямей рэлігійных служыцеляў складаліся ўсяго з 2 чалавек (главы сям’і і яго жонкі) – такі тып быў характэрны для сталых людзей, дзеці якіх жылі асобна ад бацькоў [21, арк. 2]. Найбольш шматлікім тыпам з’яўляліся сем’і, якія складаліся з бацькоў і дзяцей (каля 60% ад агульнага ліку). Як правіла, у такіх сем’ях налічвалася ад 1 да 6 дзяцей, якія жылі з бацькамі, пры гэтым колькасць сямей з 1–2 дзецьмі і сямей, у якіх выходзіла больш за двух дзяцей, была прыкладна аднолькавай. У пераважнай большасці выпадкаў з бацькамі жылі дзеці дашкольнага і школьнага ўзросту, а таксама працуючая моладзь, якая яшчэ не стварыла сваіх сямей. Апроч таго мелі месца нешматлікія выпадкі, калі з бацькамі заставалася жыць дарослая дачка (старэйшая за 30 гадоў) [22, арк. 2]. Сем’і, у якіх акрамя гаспадары, яго жонкі і дзяцей пражывалі іншыя сваякі, былі адносна рэдкімі (да 20% ад агульнай колькасці). Звычайна такімі сваякамі з’яўляліся састарэлая маці

альбо цешча главы сям'і [23, арк. 3]. Такім чынам, сем'і рабінаў і рэзнікаў з'яўляліся цалкам тыповымі для дадзенага гістарычнага перыяду. Згодна з дадзенымі на 1939 г., у СССР найбольш распаўсюджанымі былі сем'і з 3 і 4 чалавек (23% і 22%, адпаведна), значную долю таксама складалі сем'і з 2 асоб (20%). Крыху менш распаўсюджанымі з'яўляліся сем'і з 5 членаў (16% ад агульнай колькасці) і з 6 членаў (10%) [24, с. 92].

Параўноўваючы ўзрост бацькоў і самых старшых дзяцей у сям'і, можна зрабіць выснову пра тое, што рабіны і рэзнікі ўступалі ў шлюб пераважна ва ўзросце 20–23 гадоў. На карысць такога сцверджання кажа і той факт, што як правіла, узрост самых старшых дзяцей, якія пражывалі разам з бацькамі, не перавышаў 23 гадоў [16, арк. 19 адв.]. Узрост мужа і жонкі мог быць прыкладна аднолькавым ці з нязначнай розніцай, альбо муж мог быць старэйшым за жонку на 4–5 гадоў. У большасці выпадкаў у 1920-я – 1930-я гг. жонкі рабінаў і рэзнікаў з'яўляліся хатнімі гаспадынямі, зрэдку займаліся гандлем. Пазначаны шлюбны ўзрост адлюстроўвае агульную тэндэнцыю паступовага яго павелічэння на працягу XIX – XX стст.: калі ў другой палове XIX ст. юнакі ўступалі ў шлюб пераважна ў 18 гадоў, а дзяўчыны – у 16, то ў другой палове XX ст. гэты ўзрост стаў складаць 25–30 гадоў [25, с. 429].

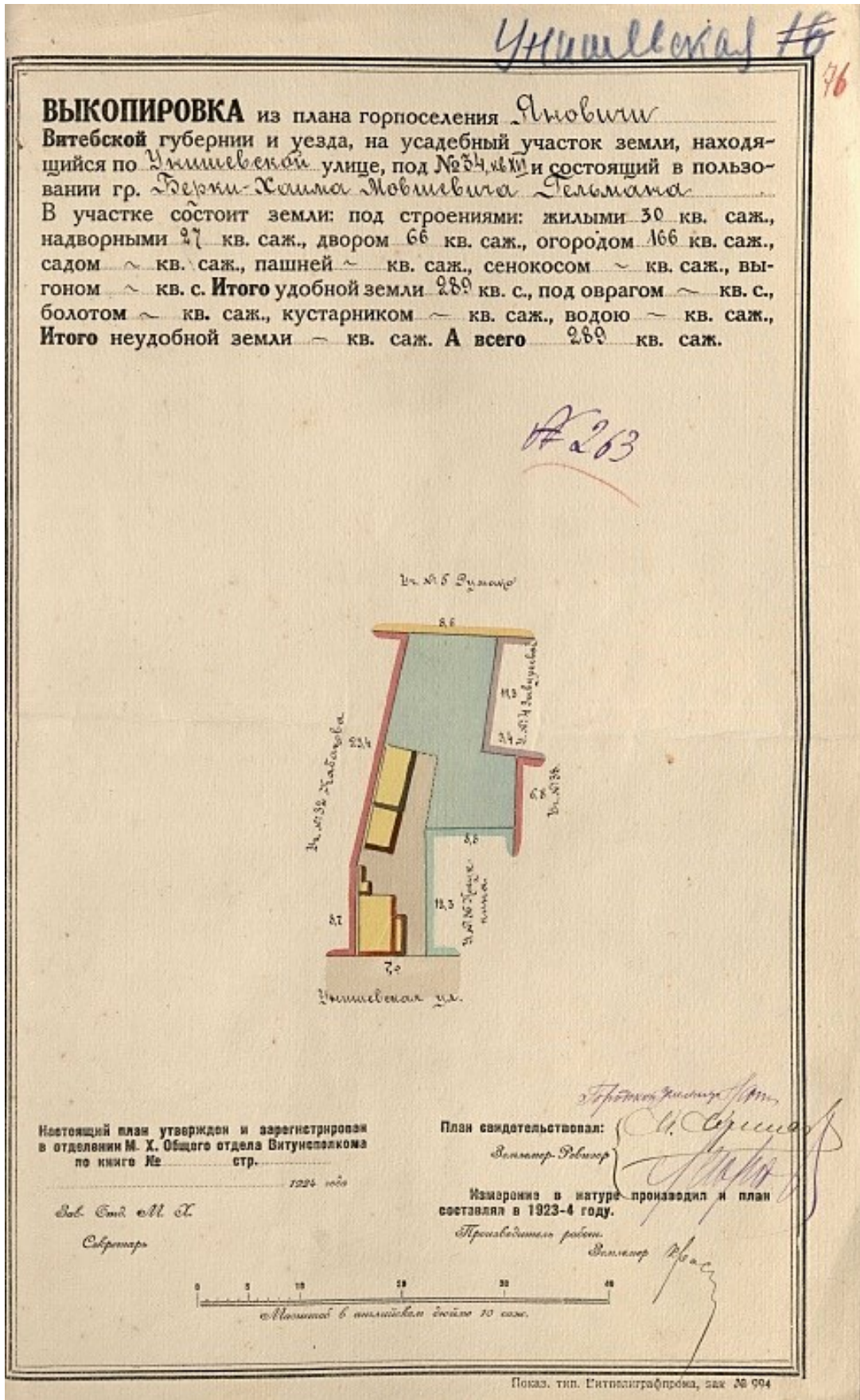
Як ужо адзначалася вышэй, першыя дзеці з'яўляліся, калі бацькам было ад 20 да 23 гадоў. У сем'ях яўрэйскіх рэлігійных служыцеляў розніца ва ўзросце дзяцей складала звычайна 2–4 гады. Са звестак, якія ўтрымліваюцца ў архіўных крыніцах, вынікае, што дзеці рабінаў і рэзнікаў звычайна імкнуліся атрымаць свецкую адукацыю і ўладкавацца на прэстыжную працу (у прыватнасці, у сферы адукацыі і медыцыны). Нярэдка яны заставаліся жыць і працаваць у тых жа населеных пунктах, дзе пражывалі іх бацькі, а таксама былі выпадкі пераезду ў буйныя гарады, за межы БССР – пераважна ў РСФСР [26, арк. 10; 27, арк. 105]. Паўналетнія непрацуючыя члены сямей рабінаў і рэзнікаў былі пазбаўлены выбарчых правоў і разам з імі знаходзіліся ва ўшчэмленим становішчы [28, арк. 2, 9 адв., 124].

Наяўнасць дынастый рэлігійных служыцеляў у яўрэйскім асяроддзі ў 1920-я – 1930-я гг. у БССР не была вельмі распаўсюджанай з'явай. Выпадкі, калі ў мястэчку бацька і сын з'яўляліся рэзнікамі, былі адзінкавымі. Таксама ў некаторых гарадах і мястэчках рэзніцкай дзейнасцю займаліся прадстаўнікі аднаго і таго ж рода, але не блізкія сваякі. Разам з тым, як правіла, гэта не было манаполіяй: адначасова з імі ў населеным пункце былі і рэзнікі – прадстаўнікі іншых родаў. Напрыклад, у 1928 г. у м. Лёзна Віцебскай акругі рэзнікамі былі бацька і сын: Гершэн Израілевіч Глазаў 1853 г. нар. і Глазаў Іцка Гершэнавіч 1888 г. нар. Акрамя таго, у дадзеным мястэчку шхітой займаўся і Гейша Герцавіч Глазаў 1871 г. нар. (не выключана, што ён належаў да гэтага ж роду) [29, арк. 108]. Адзначым, што сярод рабінаў з'ява дынастый таксама не была дастаткова распаўсюджанай. Найбольш актыўныя рабіны (у прыватнасці, прадстаўнікі дынастыі Шнеерсонаў) былі вымушаны пакінуць не толькі межы БССР, але і ў цэлым СССР.

Важным складнікам побыту з'яўляюцца жыллёвыя ўмовы. Звычайна ў мястэчках рабіны і рэзнікі жылі ва ўласных дамах, а ў гарадах – у асобных кватэрах. У сярэднестатыстычнага яўрэйскага рэлігійнага служыцеля жыллё складалася з 1–2 пакояў, у больш заможных – з 3, 4 ці нават 5. У сярэднім жылая плошча аднаго пакоя раўнялася 15 м², у той жа час самыя сціплыя пакоі маглі мець плошчу ўсяго 9 м², а найбольш шыкоўныя – да 23 м² [16, арк. 19 адв.; 30, арк. 12]. У буйных гарадах некаторыя рабіны пражывалі ў двухпавярховых дамах, займалі з сям'ёй некалькі пакояў і кухню, а адзін пакой здавалі кватарантам [18, арк. 2]. Аснову абстаноўкі жылля сярэднестатыстычнага рэлігійнага служыцеля, які жыў у 2-пакаёвай кватэры, складалі канапа, адзежная шафа, некалькі крэслаў і сталаў [15, арк. 2]. У рабінаў і рэзнікаў, якія пражывалі ў мястэчках і ў прыватных гарадскіх дамах, акрамя жылога дома ў распараджэнні быў двор з разнастайнымі гаспадарчымі пабудовамі, агародам і г.д. (малюнак 1). У мястэчках агульная плошча ўчастка звычайна складала 700–1300 м², з якіх каля 70 м² займаў жылы дом, у сярэднім 100 м² – усемагчымыя гаспадарчыя збудаванні, 200–300 м² – двор, ад 300 да 700 м² – агарод і сад [31, арк. 81; 32, арк. 76]. Наяўнасць гаспадарчых пабудоў і прысядзібнага ўчастка сведчыць пра пошук дадатковых крыніц даходу, акрамя рэлігійнай дзейнасці. Што тычыцца кошту на жыллё, то ў 1923 г. у горадзе двухпакаёвы драўляны дом мог каштаваць каля 600 руб. [15, арк. 2], а ў 1926 г. драўляны аднапавярховы дом у мястэчку можна было набыць за 750 руб. [33, арк. 27]. З улікам таго, што ў 1923 г. рэзнікі ў горадзе зараблялі ад 65 да 240 руб. штогод [15, арк. 4; 30, арк. 4], патраціўшы на розныя патрэбы палову заробку, назбіраць сродкі для набыцця такога дома яны маглі ў лепшым выпадку на працягу 5, а ў горшым – 20 гадоў.

Жыллёвыя ўмовы рабінаў і рэзнікаў у даследуемы перыяд можна лічыць стабільнымі, паколькі ў пераважнай большасці выпадкаў яны вялі аседлы лад жыцця. На працягу 1920-х – 1930-х гг. яны жылі ў тых жа населеных пунктах, што і адразу пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. Калі яны ўсё ж перасяляліся, то, як правіла, у межах адной адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі [30, арк. 19а]. Прычынамі перасялення маглі стаць ваенныя дзеянні, і ў прыватнасці – падзеі Першай сусветнай вайны, у выніку якой некаторыя рабіны і рэзнікі былі вымушаны эвакуіравацца з Прыбалтыкі на ўсход у беларускія губерні. Праз некаторы час пасля завяршэння ваенных дзеянняў яны прадпрымалі спробы вярнуцца на радзіму, але гэтыя захады не заўсёды былі паспяховымі. У прыватнасці, Б.Г. Рабіновіч да 1915 г. пражываў у м. Таўроген Ковенскай губерні, затым з'яўляўся духоўным рабінам Віцебска. У ліпені 1920 г. ён напісаў хадаўніцтва пра вяртанне ў родныя мясціны, але нават яшчэ ў 1923 г. пражываў у Віцебску [27, арк. 105; 34, арк. 93].

Натуральна, грашовыя даходы яўрэйскіх рэлігійных служыцеляў залежалі ад аб'ёмаў аказаных паслуг і ўстаноўленых тарыфаў. Так, у сярэдзіне 1920-х гг. забой рагатай жывёлы паводле заказаў дзяржаўных прадпрыемстваў ацэньваліся рэзнікамі на 30% танней, чым заказы ад прыватных асоб, а рэзка птушкі каштавала ў 5–10 разоў танней, чым забой каровы [15, арк. 19].

Малюнок 1. – План зямельнага ўчастка Гельмана Беркі-Хаіма Моўшавіча – рабіна м. Янавічы Віцебскай акругі, 1926 г. [32, арк. 76]

У сваю чаргу рабіны і рэзнікі паважнага ўзросту нярэдка знаходзіліся на практычна поўным утрыманні дзяцей [35, арк. 90], і такая матэрыяльная дапамога нярэдка была вельмі значнай. Напрыклад, на працягу кастрычніка 1928 – верасня 1929 г. адзін з шойхетаў м. Лёзна Віцебскай акругі атрымаў ад сына, які жыў у Маскве, 480 руб. – суму, якой было амаль дастаткова, каб на працягу таго ж перыяду аплочваць атапленне, асвятленне і рамонт дома, падаходны падатак, набываць адзенне і харчаванне [26, арк. 10]. Матэрыяльная дапамога паступала таксама і з дальняга замежжа, у прыватнасці, з Германіі і Палестыны [36, арк. 97]. У цэлым, даходы яўрэйскіх рэлігійных служыцеляў БССР у 1920-я – 1930-я гг. ніяк нельга лічыць высокімі. Напрыклад, у канцы 1920-х гг. затраты на побытавыя патрэбы гарадскіх рабінаў размяркоўваліся наступным чынам: 8,5% даходу яны аддавалі за ацяпленне і асвятленне жылля, 3,5% – за іншыя камунальныя паслугі, 75% – на харчаванне, адзенне і да т.п., 8,5% – на навучанне дзяцей. Такім чынам, на астатнія віды расходаў заставалася ўсяго 4,5% заробку [37, арк. 14–14 адв.].

Фактарам, які адмоўна ўпываў на матэрыяльнае становішча рабінаў і рэзнікаў, з’яўляліся падаткі і звязаныя з імі канфіскацыі маёмасці. Так, у першыя паслярэвалюцыйныя гады мелі месца выпадкі выняцця ў рабінаў кніг рэлігійнага зместу [38, арк. 76], што безумоўна, стварала перашкоды для ажыццяўлення імі сваіх абавязкаў перад абшчынай. Падатак, які спаганяўся мясцовымі фінансавымі органамі з рэлігійных служыцеляў, складаў прыкладна 8% ад памеру іх сумарнага гадовага даходу [39, арк. 3]. Тым не менш, частай з’явай былі разнагалоссі паміж падатковымі інспекцыямі і рэлігійнымі служыцелямі наконт памераў даходаў і ўстаноўленых падаткаў. Рабіны і рэзнікі сцвярджалі, што падаткі празмерна завышаны (часам – да 60% заробку), але паколькі яны не маглі прадаставіць ніякіх дакументаў, якія б пацвярджалі іх рэальны заробак, падаткі, як правіла, не адмяняліся. Звычайнымі аргументамі яўрэйскіх рэлігійных служыцеляў было тое, што абшчына скарацілася, і што яны жывуць выключна за кошт добраахвотных ахвяраванняў нешматлікіх вернікаў [37, арк. 1–1 адв.]. Больш за тое, за нявыплату падатку назначаўся штраф, і калі ў асобы не хапала наяўных грошаў, то такі штраф спаганяўся каштоўнымі рэчамі. Напрыклад, калі ў 1929 г. рабін г. Віцебска А.І. Нямойцін не заплаціў падатак, то былі арыштаваны яго грошы на суму 164 руб., аблігацыі ўнутранага 10%-га займа 1927 г. выпуску, пасведчанне асобы (малюнак 2), а таксама жаночы залаты гадзіннік з ланцужком. Усе гэтыя каштоўнасці былі запячатаны ў канверт і пакінуты ў доме даўжніка. У сваю чаргу ён даў пісьмовае абавязацельства не ўскрываць яго да моманту аплаты доўга [21, арк. 9, 11]. Натуральна, мэтай падатковых органаў было атрымаць больш грашовых сродкаў, а рэлігійныя служыцелі наадварот былі зацікаўлены ў заніжэнні сваіх даходаў, пазначаных у дэкларацыях.

Акрамя грашовых, мясцовыя ўлады абкладалі насельніцтва натуральнымі падаткамі – “даводзілі цвёрдае заданне”. Напрыклад, у красавіку 1931 г. рэзніка м. Чарэя абавязалі здаць 350 літраў малака і 3 курыцы. Пасля скаргі ў раённую пракуратуру яму дазволілі вывесці куранят да восені і здаць іх пазней [40, арк. 497–498].

Вывучаемы перыяд з’яўляўся дастаткова нестабільным у палітычных адносінах, што ў сваю чаргу пацягнула за сабой і сацыяльныя трансфармацыі. Рэлігійныя дзеячы вымушаны былі адчуць на сабе змену сацыяльнага статусу. Выпадкі адмовы рабінаў і рэзнікаў ад культывавай дзейнасці асабліва пачасціліся з канца 1920-х гг. Некаторыя з іх уладкоўваліся на некваліфікаваную працу, але пры гэтым змена сацыяльнага стану не заўсёды азначала адмову ад прыхільнасці да іўдаізму: былыя рэлігійныя служыцелі працягвалі займаць актыўную грамадскую пазіцыю [41, арк. 29].

Малюнак 2. – Пасведчанне асобы Аўсея Ёселевіча Нямойціна – рабіна г. Віцебска, 1929 г. [21, арк. 14 адв.]

Як правіла, адмова рабінаў і рэзнікаў ад сваёй дзейнасці была вымушанай, і пры гэтым яны павінны былі заявіць пра гэта публічна – праз паведамленні ў мясцовых перыядычных выданнях (як правіла, у акруговых і гарадскіх газетах) [15, арк. 35]. Можна меркаваць, што гэтае дзеянне ў асаблівай ступені з’яўлялася прыніжальным для рабінаў, паколькі яны, як асобы з найбольш высокім статусам у абшчыне, павінны былі заявіць пра зняцце з сябе сваіх абшчынных паўнамоцтваў. Дадзеныя працэсы з’яўляліся складовай часткай агульнай рэпрэсіўнай палітыкі савецкай улады, накіраванай супраць рэлігіі. Толькі за перыяд 1930 – 1938 гг. органамі АДПУ–НКВС БССР было праведзена следства па справах 12 гэтак званых контррэвалюцыйных арганізацый, членамі якіх нібыта з’яўляліся служыцелі разнастайных рэлігійных культаў. Арганізатарамі дзвюх арганізацый былі прызнаны рабіны Мінска, Віцебска, Бабруйска і Оршы [42, с. 307–308]. Акрамя таго, некаторыя рабіны адмаўляліся ад сваіх пасадаў праз паважны ўзрост і стан здароўя. [22, арк. 8]. Мелі месца выпадкі, калі яны заяўлялі, што колькасць веруючых яўрэяў у горадзе ці мястэчку значна скарацілася, і абшчына адмовілася ад іх паслуг, і па гэтай прычыне яны больш не займаюцца рэлігійнай дзейнасцю [37, арк. 1–1адв.]. Ёсць падставы не лічыць такія паведамленні цалкам праўдзівымі, паколькі яны маглі ажыццяўляцца з мэтай скарачэння спаганяемых падаткаў. Часта пасля адмовы ад пасады рабіны і рэзнікі выбіралі сабе прафесіі ўсё ж якімсьці чынам звязаныя з яўрэйскай рэлігіяй (навучалі дзяцей у хедарах, уладкоўваліся вартунікамі ў сінагогах) альбо займаліся гандлем, скупкай сельскагаспадарчай прадукцыі, станавіліся беспрацоўнымі [43, арк. 19; 44, арк. 233адв.]. Некаторыя рэзнікі працягвалі займацца сваім рамяством у крыху трансфармаваным выглядзе, у прыватнасці, уладкоўваліся на працу звячэйнымі мяснікамі, наладжвалі вытворчасць кашэрных каўбас і да т.п. [16, арк. 23].

Заклучэнне. Такім чынам, на працягу даследуемага перыяду сацыяльна-побытавыя ўмовы дзейнасці рабінаў і рэзнікаў у БССР былі дастаткова складанымі. У цэлым іх можна ахарактарызаваць нарастаннем негатывных тэндэнцый, звязаных са скарачэннем колькасці рэлігійных служыцеляў і менш імклівай ліквідацыяй абшчын. Выкананне абавязкаў рабінамі і рэзнікамі ўскладнялася ўзроставымі фактарамі: найбольш шматлікай узроставай групай з’яўляліся асобы, старэйшыя за 50 гадоў. Матэрыяльны даход рэлігійных служыцеляў, як правіла, быў невысокім, і асноўная яго частка затрачвалася на ўтрыманне жылля і сям’і, без магчымасці зрабіць зберажэнні. Улічваючы існыя ўмовы, пагоршаныя савецкай антырэлігійнай палітыкай, цалкам заканамерным з’яўляўся працэс паступовага аслаблення пераемнасці ў дадзенай прафесіі: дзеці рабінаў і рэзнікаў імкнуліся атрымаць спецыяльную адукацыю і перасяліцца з мястэчак.

ЛІТАРАТУРА

1. Герасимова, И. Противостояние белорусских раввинов антиклерикальной политике советской власти в 1920–30-е гг. / И. Герасимова // Репрессивная политика советской власти в Белоруссии : сб. науч. работ / Междунар. ист.-просвет., правозащ. и благотвор. общество «Мемориал». – Минск, 2007. – Вып. 2. – С. 230–252.
2. Фишман, Д.Э. Религиозные лидеры советского еврейства (1917–1934 гг.) / Д.Э. Фишман // Исторические судьбы евреев в России и СССР: начало диалога : сб. ст. / Свободный Еврейский Университет в Москве ; отв. ред. И. Крупник. – М., 1992. – С. 189–199.
3. Васильев, И. Династия Медалье / И. Васильев. – М. : Еврейский музей и центр толерантности, 2014. – 120 с.
4. Еврейские лидеры. Со времен Мишны и до наших дней / сост. А. Кац [и др.] ; отв. ред. Ц. Вассерман. – Иерусалим : Швут Ами, 2007. – 641 с.
5. Зельцер, А. Евреи советской провинции: Витебск и местечки 1917–1941 / А. Зельцер. – М. : РОССПЭН, 2006. – 478 с.
6. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 11834.
7. Константинов, В. Еврейское население бывшего СССР в XX веке (социально-демографический анализ) / В. Константинов. – Иерусалим : ЛИРА, 2007. – 307 с.
8. Дзяржаўны архіў Мінскай вобласці (ДАМн). – Ф. 3. Воп. 1. Спр. 315.
9. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (ДАВц). – Ф. 56. Воп. 6. Спр. 96.
10. ДАМн. – Ф. 3. Воп. 1. Спр. 39.
11. ДАМн. – Ф. 5. Воп. 1. Спр. 41.
12. Зингер, Л.Г. Еврейское население СССР / Л.Г. Зингер. – М. : Издание ЦК ОРТ, 1927. – 43 с.
13. Занальны Дзяржаўны архіў у г. Оршы (ЗДАОрш). – Ф. 1358. Воп. 1. Спр. 17.
14. Дзяржаўны архіў грамадскіх аб’яднанняў Магілёўскай вобласці. – Ф. 6577. Воп. 1. Спр. 271.
15. ДАВц. – Ф. 123. Воп. 4. Спр. 732.
16. ДАВц. – Ф. 449. Воп. 4. Спр. 763.
17. НАРБ. – Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 2424.
18. ДАВц. – Ф. 449. Воп. 4. Спр. 1785.
19. ДАВц. – Ф. 735. Воп. 1. Спр. 119.
20. Всесоюзная перепись населения 1926 года. Т. X.: Белорусская Советская Социалистическая Республика. Отдел 1. Народность. Родной язык. Возраст. Грамотность. – М. : Издательство ЦСУ СССР, 1928. – 289 с.
21. ДАВц. – Ф. 449. Воп. 5. Спр. 1913.
22. ДАВц. – Ф. 123. Воп. 3. Спр. 740.
23. ДАВц. – Ф. 449. Воп. 4. Спр. 27.
24. Волков, А.Г. Брак и семья / А.Г. Волков // Население СССР. Справочник / под общ. ред. Л.М. Володарского. – М., 1983. – С. 79–101.
25. Кто живет в Беларуси / Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т искусствоведения, этнографии и фольклора им. К. Крапивы ; А.В. Гурко [и др.]. – Минск : Беларуская навука, 2012. – 799 с.
26. ДАВц. – Ф. 449. Воп. 4. Спр. 1487.

27. ДАВц. – Ф. 1821. Воп. 1. Спр. 96.
28. ЗДАОрш. – Ф. 162. Воп. 11. Спр. 58.
29. ДАВц. – Ф. 449. Воп. 1. Спр. 2639.
30. ДАВц. – Ф. 449. Воп. 4. Спр. 1101.
31. ДАВц. – Ф. 1016. Воп. 1. Спр. 4.
32. ДАВц. – Ф. 1016. Воп. 1. Спр. 20.
33. ДАВц. – Ф. 543. Воп. 1. Спр. 41.
34. ДАВц. – Ф. 1734. Воп.1. Спр. 191.
35. ДАВц. – Ф. 123. Воп. 1. Спр. 1313.
36. НАРБ. – Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 11852.
37. ДАВц. – Ф. 449. Воп. 5. Спр. 1588.
38. ДАВц. – Ф. 144. Воп. 1. Спр. 5.
39. ДАВц. – Ф. 449. Воп. 5. Спр. 1534.
40. ДАВц. – Ф. 811. Воп. 1. Спр. 68.
41. НАРБ. – Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 11867.
42. Протько, Т.С. Становление советской тоталитарной системы в Беларуси (1917–1941 гг.) / Т.С. Протько. – Минск : Тесей, 2002. – 688 с.
43. ДАВц. – Ф. 118. Воп. 4. Спр. 18.
44. ДАВц. – Ф. 118. Воп. 4. Спр. 43.

Пастуніў 07.04.2022

СОЦИАЛЬНО-БЫТОВЫЕ УСЛОВИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РАВВИНОВ И РЕЗНИКОВ В БЕЛОРУССКОЙ ССР В 1920-е – 1930-е гг.

К.Г. КАРПЕКИН

Исследование посвящено социально-бытовым условиям деятельности раввинов и резников в Белорусской ССР в 1920-е – 1930-е гг. В качестве источниковой базы использованы документы Государственного архива Витебской области, Государственного архива Минской области, Государственного архива общественных объединений Могилевской области, Зонального государственного архива в г. Орше, Национального архива Республики Беларусь.

Изученные архивные материалы свидетельствуют, что на протяжении 1920-х – 1930-х гг. социально-бытовые условия деятельности раввинов и резников в БССР были достаточно сложными. В целом их можно охарактеризовать ростом отрицательных тенденций, связанных с сокращением количества религиозных служителей и не менее стремительной ликвидацией общин. Исполнение обязанностей раввинами и резниками осложнялось возрастным фактором: наиболее многочисленной группой были лица старше 50 лет. Материальный доход религиозных служителей, как правило, был невысоким, и основная его часть тратилась на содержание дома и семьи, без возможности сделать какие-либо накопления. Учитывая такие условия, усиленные советской антирелигиозной политикой, целиком закономерным является процесс постепенного ослабления преемственности в данной профессии: дети раввинов и резников стремились получить светское образование и переселиться из местечек.

Ключевые слова: Белорусская ССР, династия, жилищные условия, материальный доход, налоги, раввин, резник, семья, социально-бытовые условия.

THE SOCIAL AND EVERYDAY CONDITIONS OF THE ACTIVITIES OF RABBIS AND CARVERS IN THE BYELORUSSIAN SSR IN THE 1920s – 1930s

K. KARPEKIN

The study is devoted to the social and everyday conditions of rabbis and carvers in the Byelorussian SSR in the 1920s–1930s. Documents stored in the State Archive of the Vitebsk Region, the State Archive of the Minsk Region, the State Archive of Public Associations of the Mogilev Region, the Zonal State Archive in Orsha, the National Archives of the Republic Belarus.

The studied archival materials indicate that during the 1920s–1930s. the social and everyday conditions of the activities of rabbis and carvers in the BSSR were quite difficult. In general, they can be characterized by increasing tensions related to the reduction in the number of religious ministers and the simultaneous preservation of communities. The performance of duties by rabbis and carvers was complicated by the age factor: the largest age group were people over 50 years old. The material income of religious ministers, as a rule, was low, and most of it was spent on the maintenance of the house and family, without the ability to make any savings. Given the prevailing conditions, aggravated by Soviet anti-religious policies, the process of gradually weakening continuity in this profession is quite logical: the children of rabbis and carvers sought to gain a secular profession and move from places.

Keywords: Belarusian SSR, carver, dynasty, family, housing conditions, material income, rabbi, social and living conditions, taxes.